

Aristoteles, Mutluluğun (Eudaimonia) Yitirilişi ve Günümüz Üzerine (I)*

Hatice Nur ERKIZAN**

Burada ele alınıp incelenecek konu insan için iyi olan yaşamın ne olduğudur. İnsan yaşamı son derece karmaşık bir yapı gösterir; dolayısıyla, yalnızca bazı kurallara uyarak iyi yaşamı kurmak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü; kuralların tartışmasız ve objektif uygulanması bile son derece tartışmalıdır. Bu nedenle; insanın kendi anlama, değerlendirme ve karar verme yeteneğini etkin olarak kullanması çok önemlidir.

Her insanın kendine edindiği kimlik/kimlikler sosyal alan içerisinde yeşerir. Bunun tersi, insanın kendini “kaybetme-siyle” sonuçlanır. Aslında insanın kendini sosyal alanda kuramaması ‘insanlığın’ kaybedilişine bile sürükleyebilir. O nedenle; insanın kendini kendine sınırlaması ahlakın kaynağı olamaz. İnsanın ilgileri de zaten ve ancak sosyal alanda yeşerebilir. O zaman, insan kendini gerçekleştirmek için nasıl bir yol izlemelidir?

Burada ele alınıp tartışılacak olan konu, Aristotelesçi bir kavrayış içinden, insanın kendisi için iyi bir yaşamı gerçekleştirmesinin nasıl mümkün olduğudur.¹

Politik/insani bilimler neyi amaçlar? Eylem aracılığıyla gerçekleştirilmesi amaçlanan en yüksek iyi nedir? Aristoteles’e göre; hemen herkes onun *eudaimonia* olduğu konusunda hemfikir görünerek iyi yaşama (*eudaimonia*, *living well*) ve iyi eylemenin (*doing well*) aynı şey olduğunu kabul eder (*N.E.* I, 1095 a 15 ve ilerisi). Çünkü; insan için yaşamak etkin olmaktır, eylemde bulunmaktır (*Pol.I,1254a7* ve ilerisi).

Şimdi; insan nasıl iyi eylemde (*to act well*) bulunur? Akli başında olan insan ne yaptığını ve ne yapması gerektiğini düşünür. Başka bir ifadeyle; makul olan insan her zaman belli bir ereği düşünerek eylemde bulunur ve bu aynı zamanda sınırdır.

* Bu çalışma,4-7 Kasım 2014 (İstanbul) tarihinde gerçekleştirilen Hukuka felsefi ve Sosyolojik Bakışlar-VII Sempozyumu özel Türkiye Felsefe Kurumu Aristoteles Oturumu’nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Prof. Dr. Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü

1 Bu konu hakkında hala çok önemli bir yere sahip olan ve benim de önemli ölçüde izlediğim ve katıldığım şu çalışma için: Clark, Stephen; *Aristotle’s Man: Speculations upon Aristotelian Anthropology*, Oxford University Press, 1975, Oxford. Bu konu hakkında son zamanlarda yapılan tartışmaları da içeren şu önemli çalışmaya bakılabilir: Kraut, Richard; *Aristotle on the Human Good*, Princeton University Press, 1991, Princeton.

Zaten her erek sonu ifade etmesi bakımından bir sınırdır (*Met.II, 994 b15*). Ereksiz bir biçimde harekette bulunmak eylemde bulunmak değildir. Dolayısıyla; akıllı insan ne yapması gerektiğini ve ne yaptığını düşünür. Fakat bu insanın tüm eylemlerine eşlik eden tek bir ereğe sahip olması gerektiği anlamına da gelmez. Kapsayıcı (*inclusive*) anlayışa göre, *eudaimonia* insanın ulaşmayı arzu ettiği tüm iyilerin uygun bir biçimde bir araya getirilmesidir. İndirgemeci anlayışa göre ise, *eudaimonia* tek bir ereği, en üstün tek bir iyi şeyi ifade eder.

Ben burada, Aristoteles'i böyle bir karışıklık içinden okumayı denemeyeceğim; çünkü her iki yaklaşımın içerdiği bazı sınırlılıklar söz konusu ki çalışma boyunca buna yer yer değinilecektir. Ve bu konuda daha fazla ileri gitmeden *eudaimonia* terimi hakkında bazı şeyler söylemek yerinde olacaktır. *Eudaimonia* iyi bir *daimon*'a sahip olmaktır. Ancak; Grekçede *eudaimonia* 'şanslı' teriminin karşılığı olarak da kullanılıyordu; şansın, talih'in kaynağında bazı tanrıların olduğu düşünülse bile. Şimdi, *eudaimonia* bu haliyle herhangi bir ahlaki söylemin merkezine yerleşemezdi; çünkü talih (*tuche, luck*) böyle birşey olarak insanın kendi çabasıyla ulaşabileceği birşey olamazdı. Herakleitos şöyle demişti: "İnsanın daimonu onun karakteridir." (*A man's daimon is his character. (22 B119-D-K)*) Ksenokrates ise: "Sağlıklı/anamlı/akıllı ruha sahip olan insan *eudaimon*'dur; çünkü ruh her insanın *daimon*'udur (*Top.112a37 ve ilerisi*).

Her çaba kendine uygun, kendisiyle ilgili iyiye yönelir; tüm çabaların kendine yöneldiği tek birşey yoktur (*N.E.I, 1094*

a ve ilerisi). Çünkü eğer öyle olsaydı, tek bir çaba ve herşeyin kendine yöneldiği tek bir erek olurdu. Nalbantlık belli bir iştir ve askerliğin altında yer alır. Ancak bu askerliğin olmadığı yerde nalbantlığın olmadığı anlamına gelmez; aynı askerlerin her zaman ata ihtiyaçları olduğu anlamına gelmediği gibi. Yine de nalbantlık ve dizgin-yapımcılığı birbirleriyle ilgili olabilirler; öyle ki tamamı veya bir kısmı tamamen süs amaçlı olsa bile. Burada karşı çıkılan ve kabul edilmeyen şey, atlara egzersiz olsun diye savaşmanın mantıklılığını kabul etmedir. Benzer bir biçimde, savaş barışı gerçekleştirmek içindir; başka bir ifadeyle, barış için savaş bir toplumun yaşamını sürdürmek için yapılır. Barış, savaş için değildir; erkeklerin hiçbir akılsal düzenlenimi buna izin vermez (*Pol.VII, 1325a5, 1333a21*). *Birinci Analitikler*'de ise Aristoteles bize başka bir örnek üzerinden konuyu ele almamıza açıklık getirir. Ona göre, sevmek/sevilmek fiziksel beraberlikten iyidir; yani sevmeyi/sevilmeyi fiziksel birlikteliğe tercih etmek gerekir; çünkü fiziksel birliktelik bir erek değildir veya o olsa olsa sevmenin/sevilmenin sonucu olabilir (*68 a39*). Fiziksel birliktelik erkeklerin düzenleniminde sevginin altındadır. Sevgi asıl önemli olan ise fiziksel birlikteliğin yanında veya karşısında yer alınabilir. Önemli olan erkeklerin nasıl bir uyum içinde akılsal olarak düzenlenebileceğini bilmektir. Tek bir ereğin diğerlerinin üzerinde olması veya onun seçilebilir en iyi olması üzerinde düşünülmesi gerekir.

Yukarıda değinildiği gibi, Aristoteles birçok insanın en yüksek iyi olarak *eudaimonia*'yı kabul ettiğini ama tartışmanın bu en yüksek iyinin ne olduğu konu-

sunda kendisini gösterdiğini söyler. Şimdi, neden bir en yüksek iyi olmalıdır? Biz neden mutlu bir şekilde birbirinden ayrı ayrı şeyleri benimsemeyelim? Neden insan için “iyi bir yaşam”ı araştıralım? Hayat, olduğu gibi, birbiriyle çatışan inançlardan, arzulardan ve ideallerden arınık değildir. Değerlerimiz ve inançlarımız çatışma içinde olabilir; ve biz acı veren epistemik ve ahlaki kararlar almak zorunda olabiliriz. Ancak ve eğer; anlık arzu veya itkilerimiz doğrultusunda karar verme durumunun dışında kalmak istiyorsak kararlarımıza temel olacak değerlerimizin olması gerekir. İnsan hayatının bir krize dönüşmemesi için bu gereklidir. Böylelikle insan kendi yaşamını düzenleyebilir ve de çeşitli etkinliklere yönelebilir. Kapsayıcı *eudaimonia* anlayışının Aristoteles’te temelleri vardır. *Nikomakhos’a Etik’e* bakıldığında, insanın basit bir doğaya sahip olmadığı ve tek bir şeyin her zaman hoş olmadığı söylenir (1154b20). Öyle ki; Aristoteles en yüksek, en iyi yaşama biçiminin *theoria* olduğunu söylediği zaman bile kaygısız değildir. Salt *theoria* yaşamı insan için çok yüksektir; çünkü insan bir toplumda yaşamaya, dostlara gereksinim duyduğu kadar bedensel şeylere de gereksinim duyar (*N.E.X, 1177b26 ve ilerisi*). Belki de iyi yaşam insanın, diğer şeylerin yanısıra, bir veya bazı şeylere daha fazla kendini hasretmesidir. Ama her halükarda tek bir şeye insanın kendini adanması akılsal olmayacaktır; bunun aynı Aristotelesçi bir yol da olamayacağı gibi.

Şimdi; yanıtlanması gereken soru şu-

dur: Neden olmayacaktır? Önce; insanın kendine belli bir yaşama amacı koymadan çeşitli eylemlere yönelmesi, belli tercihlerde bulunması mümkün değildir. Niçin savaşılar? Niçin felsefe yapılır? Niçin herhangi bir eyleme yönelinir? Belki bazı toplumlar kendine hedef olarak savaşmayı seçer. Bu neden akıl-dışı olsun? Çünkü belli varsayımlar altında bazı etkinlikler makul bazı etkinlikler de akıl-dışı görünebilir. O nedenle; iyi yaşam amaçların ve amaçları gerçekleştirmeye yönelik eylemlerin doğru bir biçimde, yani, akla uygun düzenlenmesini gerektirir. Akla uygun hareket eden insan bir toplumda yaşamını özgür bir biçimde yeşertmeye yönelir. O, tek boyutlu bir varlık değildir ama bununla birlikte bazı şeylere diğerlerinden daha fazla önem atfedebilir. Aklını izlemeyen insan anın gereksinimlerini izler, hayatı ve olanları geldiği gibi kabul eder. Ben bunu kinetik insan olarak tanımlıyorum. Böyle biri asla ve asla *phronimos* olamaz; iyi bir yurttaş olsa bile. Tersini iddia etmek aslında Atseverler ile Aristotelesçilerin aynı derecede makul olabileceğini iddia etmek anlamına gelir.²

Kinetik insan hareket noktalarını, varsayımlarını, kararlarını gerekçelendirmez; onları tartışmaz, değerlendirmez. O, yaşama dair herhangi bir genel plana da sahip değildir; andan ana yaşar. Böyle bir insanın kendi yaşamının sahibi olduğu ve onu yönettiği söylenemez (*N.E.I, 1095a 4*). Bu aslında kimliğin nerede bulunduğu ile de ilgilidir. Kendi kimliğini eylemlerinde bulan insan organik bir kimliğe sahiptir; onun için “ben” hayata aşkın bir yerden katıl-

2 Daha geniş açıklama için: Clark, Stephen; *Aristotle’s Man: Speculations upon Aristotelian Anthropology*, Oxford University Press, 1975, Oxford.

maz; yani özne eylemden yalıtık değildir; ona iliştilmemiştir. Başka bir ifadeyle; eylem kişiye ilineksel değildir. Bu bakımdan *psykhe* de yaşamın kendisidir; bedenden ayrılabilir olan veya ayrı bir ‘ben’ değildir. O var oluşunu eylemlerde bulur. Özetle; özne ve yüklem arasındaki dinamik bağıntı kimliğin bütünlüğünü de kurar.

Buna uygun olarak; insanın kendi yaşamında bir bütünlük kurabilmesi için, kendi kimliğini oluşturabilmesi için pratikse yönelmesi gerekir; yani, kendini orada bulabilmesi, eyleyerek var olması gerekir. Başka bir ifadeyle; eylemlerimizde kimliğimizi, benliğimizi bulabilmeliyiz. Var olmak eylemdir. Organik benlik tekildir; o nedenle, organik benlik olabilmek için de tekil olarak eylemek gerekir. Bu da her insanın kendi seçimini yapmasını talep eder. Böyle bir çaba olmadan insan bir kütle yığının ötesine geçemez (*Met.* VII, 1040 b8).

Eudaimonia praksistir (*Poet.* 1450 a17; *Fizik:* II, 197 b5). Aristoteles’e göre insanı yaşam aklın ışığındaki pratik etkinliktir (*N.E.* I, 1098 a3). Ancak belirtmek gerekir ki; kötü insan da akıl temelinde hareket edebilir ve kötü eylemlerde bulunabilir. Dolayısıyla; insan için iyi yaşam pratik etkinlik değil, iyi pratik etkinliktir. Çünkü; *ergon*, ruh ve onun erdemleri için bir ve aynı olmalıdır ve erdemler ışığında insanın işlevi iyi bir yaşamdır (*E.E.* 1219 a25). Yaşamak ve iyi yaşamak bir bakıma bir ve aynı şeydir; çünkü iyi yaşamamak aslında ‘yaşamamaktır’. Bu kötü insanın irrasyonel olana yaklaştığı anlamına gelir; çünkü onların amaçlarına eşlik eden gerekçeler kötüdür. Hiç kuşkusuz insan çok yönlüdür. İnsan hayvanlarla ve bitkilerle birçok ortak yana sahiptir. Ve onun bu çok yanlı yapısı-

nın da tartışılacak bir yanı yoktur. Önemli olan bu çok yanlılığın bir bütünlük içinde kurulmasıdır. Ayrıca; insanın kompleks bir doğaya sahip olması onun işlevinin (*ergon*) ne olduğunu ve asıl önemli olan yanının ne olduğunu araştırmayı bir yana bırakmayı da gerektirmez.

İnsanın çok-yönlülüğünü nasıl anlamalı? Aklını izleyen insan diğer insanlardan yaşamı biçimlemesi bakımından nasıl ayrılır? Onun eylemleri sıradan insanların eylemlerinden nasıl ayrılır? Şimdi daha genel bir çerçeveye çizerek konuyu ele alalım. Hayvanlar algılarla ama onlar pratikse katılamazlar; praksiyi paylaşamazlar (*N.E.* VI, 1139a20). Praksise katılmalarının nedeni ise onların *prohairesis*’e (bilinçli tercih) katılmamalarıdır (*N.E.* III, 1111b12; *E.E.* 1225b27). Bu, hayvanların *eudaimon* olamayacaklarının da nedeni. Özetle; *praxis* ve *prohairesis* olmadan *eudaimonia*’dan söz edilemez. Çünkü *prohairesis* praksisin kaynağıdır (*N.E.* VI, 1339a31) Köleler de *prohairesis*’e sahip değiller (*Pol.* III, 1280a 32) ve dolayısıyla mutluluğa katılamazlar (*eudaimonia*) ve hatta hayata katılamazlar (*N.E.* X, 1177 a 8). Çünkü; insani yaşam praksistir ama *poiesis* değildir. Başka bir ifadeyle; insan için iyi yaşam ‘yapmaktan’ (*making*) değil eylemekten (*doing*) geçer (*Pol.* I, 1254 a7). Birilerinin aracı olarak yaşamak insanı yüklem yapar, hamal yapar, taşıyıcı yapar. Birilerinin aracı olma insana yükler yükler; kendinin olmayan. Çünkü kendi doğası gereği ya da kendi doğası uyarınca insan olmayıp başkasının doğası gereğince olan, insan değil, köledir; doğal köledir (*Pol.* I, 1254 a 15). Köle, benliği olmayan, başkasının benliğine katlandır. Oysa; insan araç değildir; kendi doğası uyarınca var olan insan araç

olamaz. Özgür insanda insanlık/insan olma kendini duyurur. İnsan olmanın ne anlama geldiği özgür insanda kendini gösterir. Zaten; insan ancak ve ancak kendisi için var olursa özgür olur (*Met.I*, 982 b25).

Pratik etkinlik insanlığın, insan olmanın tanımlayıcı niteliğidir. Bu ise etik söylemin öznesinin özgür insan olduğu anlamına gelir. Özgür insan “ne yapmam” gerekir diye sorabilen ve kendi kararını verebilir. Etik kategoriler hem hayvanlar ve hem de köleler için, bu yüzden, anlamsızdır.

Köleler niçin başkalarının doğası uyarınca insandırlar? (*N.E.VI*, 1139a 23). İnsan düşünebilen tek canlıdır (*Hay.Tar.488b24*). Dolayısıyla, düşünemeyen eylemde de bulunamaz; aynı çocukların ve canavarların bulunamadığı gibi (*E.E.1224 a28*). Onlarda *prohairesis* yoktur; çünkü onlar düşünme ve sorumluluk almanın ötesinde dururlar ve de niçin kavramına uzaktırlar. (*E. E*, 1226 b 23). Doğal köleler birşeye karar veremezler; dolayısıyla onlar herhangi bir kararın öznesi değillerdir ve olamazlar da.³

Şimdi *eudaimonia* konusuna geri dönebiliriz. *Eudaimon*, yani mutlu olan kişi, organik ve tekil bir bütünlüktür. Böyle bir kavrayış insanı salt soyut bir kavram içinden anlama sınırlılığını aşma olanağı veririr. Bütün herhangi bir parçanın eksikliği ile dağılmaz (*Met.V*, 1024 a23). Yani *eudaimon* yaşam çikolatanın veya muzun veya benzer birşeyin eksikliği ile kendinden birşey kaybetmez. Ancak o; dostların, özgürlüğün veya beden önemli organla-

rından bazılarının kaybedilmesi gibi şeylerle sarsılabilir. Çünkü bazı organlar var ki; onlar, insanın yaşamı için merkezi bir öneme ve işleve sahiptirler (*Hay.Kıs.640 a 33*). Eğer bir organizmadan ayrılan parça gerçek bir farklılık yaratmıyorsa onun organizmanın gerçek bir parçası olmadığı söylenebilir (*Poet.1451 a34, N.E.V*, 1129b 17). *Eudaimonia* parçalara sahiptir ama onların tamamı *eudaimonia* için aynı öneme sahip değildir.

Sonra; mutlu insan kırılğan olmayan insan değildir; insanın işkence altında bile mutlu olabileceğini söylemek saçmalaktır (*N.E.VII*, 1153 b19). Daha da ilerisi, mutlu olmak herhangi bir dışsal koşul gerektirmiyorsa, insanın nasıl bir toplumda yaşadığı da önemli olmayacaktır. Bu ise mutluluğu veya iyi yaşamı bütünüyle ruhsal bir duruma indirgeyecektir. Aristoteles böyle bir mutluluk anlayışını saçma bulur ve onunla ilgilenmez denebilir.

Şimdi;yukarıda söylenenler *ergon* tartışması bağlamında da önemlidir. “İnsan için iyi olan ruhun erdeme uygun etkinliğidir ve eğer birden fazla erdem varsa, en iyi ve en mükemmel olana göredir.” (*N.E.I*, 1098 a 16 ve ilerisi; 1098 b 30). İnsan için iyi olan iyi yaşamaktır ve yaşamının birden fazla biçimi ve olanağı var ise, insan için iyi olan olan en üstün etkinliklere yönelmektir. Bu, insanın diğer aktiviteleri kötü yapmasını gerektirmez; ama insan yine de en iyiyi gerçekleştirmeye yönelmelidir. İyi sindirim ile en yüksek erdemleri karşılaştırmak saçma olacaktır. İnsan ideal olarak herşeyi iyi yapmayı diler ama idealler sık-

3 Doğal kölelik kavramının ayrıntılı incelemesi için: Aristoteles Yazıları: Feminizm ve Aristotlesçi Feminizm Üzerine, Sentez Yayınları, 2012, Bursa, s.23 ve ilerisi.

lıkla çatışmalar (*Pol.VIII*, 133 8b9). Hatta bazı insanlar en yüksek iyiyi gerçekleştiremeyebilirler ama bu onların en yüksek iyiden vazgeçmelerini veya ona katkıda bulunmaktan vazgeçmelerini gerektirmez.

Aristoteles için *eudaimonia* psikolojik içerikle sınırlandırılmış birşey değildir. Ölü bir insanı *eudaimon*'dan *dusdaimon*'a veya tersi bir duruma çevirecek hiçbirşey yoktur (*N.E.I*, 1100a 18 ve ilerisi). *Eudaimonia* bir durum değil, etkinlik yolu ile gerçekleştirilen, ulaşılan birşeydir. Başka bir ifadeyle, *eudaimonia* hazır bir durumun paylaşılması veya ona erişilmesi değil, insanın kendi var oluşuna etkin katılımıdır. *Eudaimonia*'nın öznesi *eupraxis*'in, yani iyi eylemlerin öznesidir. Başka bir ifadeyle; mutlu olan, kendini ve yaşamı yeşerten insanın yaşamı, anlamsız ama birbirini izleyen hareketlerin ve süreçlerin toplamı değildir.⁴ Sonra, *eudaimonia* kinetik hazzardan da ibaret değildir ama hazzı dışarıda bırakmaz; zaten her doğal etkinlikte haz doğal olarak vardır (*N.E.X*, 1174b15).

Son derece popüler olan sofistlerden bir tanesi insanın yaptığı herşeyi kendi çıkarı, kendi iyiliği, kendi mutluluğu için yaptığıdır. Örneğin, eğer Sina bir dostu ya da arkadaşı için zaman ve enerji harcayarak birşeyler yapıyorsa, bunu kendi adına haz duymak için yapıyordur. Aristoteles bizi burada utanç verici olan bu kendine hizmet eden etkinliği ne olduğunu dü-

şünmeye zorlar (*N.E.IX*, 1169a 12). Sina arkadaşına yardım etmekten mutlu olabilir ama bu haz alma durumu bir ilaç ile sağlanabilecek bir şey değildir. Alınan haz bir arkadaşına yardım etmiş olmaktan alınan gerçek hazdır. Sina, arkadaşı mutlu olmasa ve yardım edilmemiş olsa zaten mutlu olmayacaktı. Doğal etkinlikten meydana gelen haz gerçek hazdır ve gerçek iyi olanıdır ama o amaçlanan değil, doğal olarak ona eşlik edendir. İnsan kendi kimliğini ve benliğini çeşitli biçimlerde bulabilme olanağına sahiptir. İdeal mutluluk, haz, gibi terimler en az kendinde iyilik gibi içi boş kavramlardır. Sonra, her insanın kendine belli ve değişmez bir haz ya da mutluluk kavramı oluşturması da mümkün değildir. Bunu oluşturan bir makine geliştirilmiş olsaydı bile insanın buna itibar etmesi anlamlı olur muydu? Haz makinasına bağlanmak isteyenler intiharı seçenlere benzerler; hayatı belli birşeye indirgemek isteyenlere yani. Haz ve yaşam birliktedir (*N.E.X*, 1175 b18). Her insan yaşamayı amaçlar ama yaşama birçok anlama sahiptir. Anca bu çok anlamlılık Aristoteles'i subjektivist yapmaz; çünkü algılanan algılamadan, hoşlanılan hoşlanmadan önce gelir. Birşeyin değerinin de bizim onu değerli görmemizden önce geldiği gibi.⁵

Bazı etkinlikler yalnızca kendileri için istenirler, yapılır; diğer bazıları ise yalnızca sonuçlarından dolayı. Şimdi insanın

- 4 Erkızan, H.Nur; Aristoteles Yazıları: Etik ve Politika Üzerine, Sentez Yayınları, 2012, Bursa; özellikle s.13.101 ve ilerisi.
- 5 Clark, Stephen; Aristotle's Man: Speculations upon Aristotelian Anthropology, Oxford University Press, 1975, Oxford, s.157-158 ve ilerisi.
- 6 Erkızan, H.Nur; Aristoteles Yazıları: Metafizik ya da "İlk Felsefe" Üzerine, Sentez Yayınları, 2012, Bursa; özellikle s.83-107.

kendi anlamını ve varlığını sonuçlarda bulması uygun değildir. Başka bir ifadeyle, insan kendine aşkın sonuçların içinden anlamını bulamaz. İnsan için iyi olan şey kendine aşkın olamaz. İyilik benliğe aşkın olamaz. İşte bu nedenle *eudaimonia* etkinlik (*energeia*) olmak durumdur ama asla *kinesis* değil. O kendisi içindir ve kendisi için istenir.⁶

“Erdemli eylemlerin böyle bir doğada oldukları düşünülür; çünkü soylu ve iyi işler kendileri için istenirler.” (*N.E.X*, 1176 b8). Hoş şeyler de aynıdır; ama insanın onların peşinden gitmesi aptalcadır; çünkü eğlence (*amusement*) bir çeşit rahatlamadır (*N.E.X*, 1176b32). Uyanan uyumak durumundadır, her zaman uyanık olmak olanaksızdır (*De Somno* 454b7) Eğlence hoş bir şeydir ama o hayatın amacı olamaz. Kendisini çekiçle döven bir insanın bunu yapmadığı zaman rahatlaması ancak komik olabilir.

İçinde cesaret, ölçülülük veya adalet kırıntısı olmayan hiç kimse *makarios* olamaz (*Pol.VII*, 1323a27). Bu erdemler elbette maddi iyilerden önce gelir; çünkü sonuncular birincilere bağlıdır ama tersi değil (*Pol.VII*, 1323a40). Bununla birlikte sivil erdemlere sahip olan ama diğerlerine sahip olmayan bir kişi ya da toplum ulaşması gerekene ulaşamamış demektir. İnsan saf teorik yaşamı gerçekleştiremez; o, olsa olsa tanrılara yakışır (*N.E.X*, 1178b 8) ama bu bizim teorik yaşamı bir tarafa bırakmamızı da gerektirmez. Fiziksel var oluşumuza sürdürmek için ne kadar önemli olursa olsun kalp bile kendi kendine çalışmasını sürdürmez. Sivil erdemler hayatımızın merkezindedirler ama herşey değildirler.

Şimdi konunun kavranışına ışık tutacak olan başka bir yöne bakalım. ‘Bütün insanlar doğaları gereği bilmek isterler’ (*Met.I*, 980a23; *Poet*; 1448b13). Aslında ve ancak; en yüksek şey hiçbirşeye işaret etmeyebilir de (*N.E.X*, 1178b). Şimdi eğer bilginin elde edilmesi veya bilginin peşinden koşma sivil yaşamdan daha önemli ise sosyal yaşama bilgi elde etmek için mi katılırız? Bilgi peşinden koşan bilim insanına hayran mı olmalıyız; yoksa ondan kaçınmalı mıyız? Kim bilimsel amaçlar için ölümü, cinayeti onaylayabilir? Kim sevmeden araştırabilir veya araştırmadan kim sevebilir? İşte bu ve benzeri sorulardır ki bazı Aristotelesçi filozofları *eudaimonia*’nın kapsayıcı yorumuna götürdü. Ancak S.Clark’ın işaret ettiği gibi, bu da birbirleriyle yarışan değerlere götürdü ve hangi değere öncelik verileceği meselesi çözümsüz değilse bile meçhul kaldı.Clark’a göre sorunu aydınlatılabilmek için Aristoteles’in bilgiden ne anladığı konusuna dönmeliyiz; başka bir ifadeyle, belli bir bilgi anlayışına. Şimdi ve önce şunu açıklıkla görmek gerekir ki; *X’in son derece şefkatli olması X’in Y’ye tecavüz etmesini haklı çıkarmaz; bu gerçeği değiştirmez*. Çünkü iki önerme aynı zamanda doğru olamaz. Sevmeden dolayı tecavüz akıldışıdır, aptalcadır. Dolayısıyla birinin teorik hakikate ulaşmak için, onun için meslektaşına zarar vermesi de makul olamaz. *Theoretikos*, ki o anti-sosyal ve hatta belli anlamlarda hukuk dışına çıkabilir, gerçekten ve gerçek anlamda bir bilgi-sever değildir. Sivil ve teorik *eudaimonia* birbiri ile buluşmak durumundadır. Bireysel erdemler ile toplumun erdemleri buluşmak durumundadır. En yüksek iyi konusundaki fanatizm çeşitli araştırma bi-

çimlerini geçersiz saymaya neden olur ama sanırım bu *theoria* için geçerli olamaz. *Theoria* etkinliğine devam edebilmek için bazı toplumlardan vazgeçilebilir ama toplum için *theoria*'dan vazgeçilemez. Çünkü hakikati arama sevgisinden vazgeçmiş bir toplum halihazırda ölüdür. Yani sevgi ve bilgiden vazgeçen her insan her toplum ölüdür (1) Özetle; sevginin ve bilginin kendisiyle bütünleşemediği ya da buluşamadığı her insan ve her toplum ölüdür. (N.E.X, 1177b31)

İnsanın kendi yaşamını değil de, bir başka şeyin yaşamını seçmesi garip olur. İnsanın yaşamı ise görme ve bilgidir (Protr. f.7). Bu yaşam insandaki *tanrısallığı* ifade eden noetik/akılsal yaşamdır.

“İnsan dışında hiçbir canlı *eudaimon* olamaz; çünkü onların hiçbiri *theoria*'ya katılamazlar” (N.E.X, 1178b27) İster bireysel bağlamda isterse de toplumsal bağlamda olsun anlama, düşünme, bilme vazgeçilmez bir öneme sahiptir (Protr.fr.11). Çünkü; mutluluğun *ruhu* akıldır (*Daimon of eudaimonia is nous*. N.E.VI, 1144a4).

Ancak insan ölümsüz değildir; kendini ölümsüz kılma gücüne sahip de değildir. Ölümsüz olmayı dileyebiliriz ama buna muktedir değiliz (N.E.I, 1111b22; E.E.1225b34). Zaten tanrı olmanın ne anlama geldiğini bilen hiçbir insan da tanrı olmayı dilemez (N.E.IX, 1166a19). Şimdi; içeriği olmayan bir arzu ya da dilek anlamsızdır. Bir şeye ulaşmayı dileyip ulaşmamak ise olsa olsa numara yapmaktır. Zaten insan kendi var oluşuna içkin olmayan bir hareketi gerçekleştirmekle değer de kazanamaz. İnsani yeşermenin gereği olan etkinlikler kendinden başka bir ereğe

yönelmez. Yaşamın ereği kendine içkinlidir. Yaşamak, yaşamı tüketmek değildir. Aristoteles'in dediği gibi “*eudaimonia*” sahip olmak değildir; o, sahiplenilebilecek birşey de değildir (N.E. IX, 11 69). Sahip olduğumuz birşey bizden alınabilir; umut ettiğimiz birşey gerçekleşmeyebilir. Ancak insan; kendinden, benliğinden alınamaz; insanın benliği çalınamaz; çünkü insanın ne olduğu onun benliğinden ayrı değildir. İnsan kendi etkinliklerinin toplamıdır. O nedenle; *eudaimonia* dışsal şeylerin toplamına eşit değildir. İnsan en iyi olana fiziksel ve düşünsel olarak ansal olarak katılabilir (Met.XII, 1072 b13, N.E.X, 1174 b 31). Dolayısıyla, insan en yüksek iyiye göre iyi bir yaşamı değil, insani bir yaşamı gerçekleştirmeye yönelmelidir. Haz insani etkinliği mükemmel kılar; ama o bir içkinlik değil, ona ektir; aynı çiçeğin açması gibi. Ve insan da etkinliğini sonsuz kılamaz (N.E.X, 1174b31).

İnsani yaşam sonsuz değildir; bitimlidir. İnsani etkinlikler de aynı doğadadır. Herşey sönükleşir ama *nous*'un verdiği haz diğer tüm şeylerden daha kalıcıdır (N.E.X, 1177a25). İnsan kendi içindeki en iyi şeye göre yaşmalıdır.İnsanın bilgiye mutlak anlamda sahip olması onun kapasitesinin ötesindedir; çünkü insan birçok bakımdan kölesel bir yapıya sahiptir (Met.I, 982 b28)

Doğru eylem nedir sorusuna Aristoteles'in yanıtı ‘insan nedirden’ geçer. İnsanın kendini sevmesi, düşündüğünü eyleme geçirmekten geçer. Doğru olanı yapma insanın gerçek benliğini bulmasından ve onu sevmesinden geçer. İnsanı tanımlayan, ona kimliğini veren seçtiği yaşama biçimidir. Ama insan bunu kötü bir biçimde

yaparsa- örneğin, bir insan kendini içinde yaşadığı toplumdan soyutlayabilir, bunu seçebilir o kendi doğasına uygun bir yaşamı gerçekleştiremeyecek, benliğini kuramayacaktır.⁷ Oysa; kendi benliğini kuran insanda, insan olmanın ne demek olduğu görünür olur. Bu toplum için de böyledir. Kendi benliğini oluşturamayanların oluşturduğu toplumda ise hem devlet ve hem de onun yurttaşları; hepsi *dusdaimon*, yani mutsuzdur.

---

7 Bu konuda Anglo-Sakson etik ve politika anlayışına güçlü bir biçimde meydan okuyan çağımızın en etkili filozofları (kadın!) arasında yer alan M.C. Nussbaum'ın tüm çalışmaları önemli ama yine de en vazgeçilmez olanı: "Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism", *Political Theory*, 1992. Ayrıca; *Cultivating Humanity*, Harvard University Press, U.S.A, 2003.